

EL RETORN A CASA DE NGŪGĪ WA THIONG'O

M. CARME JUNYENT

Nĩ njangĩte o kũraya
 Nĩ ngwĩrira rĩu
 Ndigane na mawaganu
 Nĩ ngũinũka rĩu
 Nĩ ngũka, harĩ we
 Ndige gũcanga
 Ndagũthaitha ũnjiyũkie
 Nĩ ngũinũka rĩu.

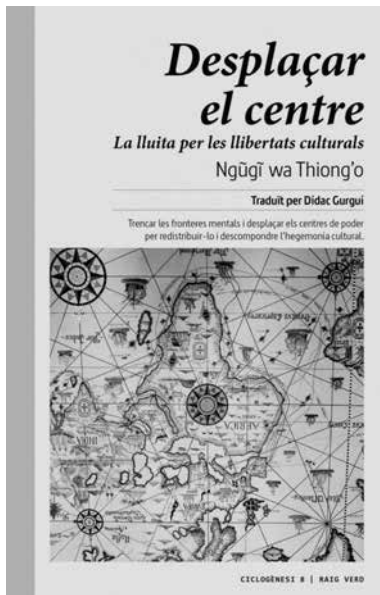
*He vagat molt
 Ara me'n penedeixo
 Deixo enrere tota la rebel·lia
 Torno a casa de seguida.
 Deixa'm tornar a tu
 Deixa'm parar de vagar
 Et suplico que m'acullis
 Torno a casa de seguida*

Ngugi wa Thiong'o és un escriptor nascut a Kenya que ha passat gran part de la seva vida a l'exili. Paradoxalment, o no tant, la causa del seu exili —la llengua— és la que li permet aquest retorn de què parla en el poema inclòs en el seu discurs pronunciat quan se li va lliurar el XXXI Premi Internacional Catalunya, perquè ell encara no pot tornar al seu país. La seva història reflecteix prou bé el curs de la literatura africana, sobretot després de les independències, i com la tria de la llengua ha acabat convertint-la en un producte de consum per a occidentals benpensants.

La primera fornada d'escriptors africans després de les independències compta amb noms com els nigerians Wole Soyinka (premi Nobel de literatura 1986), Chinua Achebe o Flora Nwapa; el sud-africà Alex La Guma, l'angoleny Uanhenga Xitu, el senegalès Ousmane Sembène, el guineà Camara Laye, els ghanesos Kofi Awoonor, Ayi Kwei Armah o Ama Ata Aidoo, el camerunès Ferdinand Oyono, etc. I també el sud-africà Mazisi Kunene,

la tanzana Penina Muhando, l'ugandès Okot p'Bitek, etc. Podria allargar la llista però, per al que vull demostrar, ja n'hi ha prou. Algú coneix algun d'aquests autors? Potser, si anem a una generació anterior algú podrà reconèixer Agostinho Neto i Leopold Sedar Senghor, però més per haver estat presidents dels seus països (Angola i Senegal, respectivament) que no pas com a poetes.

La diferència que he establert entre els dos grups es basa en la llengua en la qual escrivien, la llengua colonial els primers, la seva llengua els segons: Mazisi Kunene escrivia en zulu, Penina Muhando en suahili i Okot p'Bitek en acholi. Ngugi wa Thiong'o pertanyia al primer grup i es va acabar passant al segon. Aquest canvi, per a algú que havia començat escrivint amb el nom de James Ngugi, li va portar la rancúnia de molts, dels primers perquè els posava davant d'un mirall i no s'agradaven i dels segons perquè sentien que eclipsava la seva feina després d'haver-se fet conegut gràcies a l'anglès.

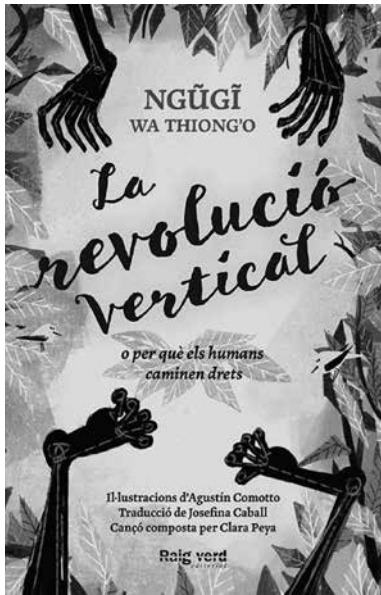

El debat sobre la llengua de la literatura africana es basava sovint en l'audiència (qui voldria renunciar a una audiència potencial de milions de lectors?), però també cercava arguments ideològics. El mateix Jean Paul Sartre en el seu pròleg a l'antologia de poemes de la Négritude diu: «Atès que l'opressor és present fins i tot en la llengua que parlen, ells parlaran aquesta llengua per destruir-la». Quan penses que Senghor, fundador de la Négritude i un dels poetes antologats, va acabar a l'Académie Française, ja queda clara la impostura del filòsof i de tots plegats. Però també Amílcar Cabral, líder de la independència de Guinea Bissau deia que «o portuguès é uma das melhores coisas que os tugas nos deixaram». Cabral deia que en el crioll de Guinea Bissau no es podia parlar de ciència, una bestiesa que també hem sentit a dir del català. Ngugi, quan li van demanar per què escrivia en anglès, va dir que perquè l'anglès tenia més paraules que el kikuiu. Sigui com sigui, el tema de la llengua de la literatura africana anava sortint i es va debatre en un congrés a la Universitat de Makerere l'any 1962.

En català tenim la sort que l'editorial Raig Verd ha traduït algunes de les obres assagístiques de Ngugi i també les autobiogràfiques. Entre les primeres hi ha *Descolonitzar la ment*, un recull de quatre conferències pronunciades per l'autor, la primera de les quals està dedicada al congrés de Makerere. El congrés era, de fet, d'escriptors africans en llengua anglesa, i s'hi van plantejar dues preguntes que acabaven trobant respostes paradoxals. La primera pregunta era: què és la literatura africana? I la segona: quina és la llengua de la literatura africana? Als catalans aquesta mena de preguntes no ens són alienes i en la resposta a la primera pregunta segurament coincidiríem: és la llengua la que defineix la literatura africana, però quan es tracta d'afinar la resposta el resultat és brutal: és literatura africana la que *no* s'escriu en llengües africanes.

EL CANVI DE LLENGUA

Arran d'aquest congrés, es va generar un gran debat sobre la llengua de la literatura africana que,

com ens passa a nosaltres, tampoc no va implicar cap canvi de llengües: els qui escrivien en llengües colonials van continuar escrivint en llengües colonials i els qui escrivien en les seves llengües tampoc no van deixar de fer-ho. La paradoxa, la gran contradicció, és que la majoria d'aquests escriptors són revolucionaris —la terminologia marxista-leninista és d'allò més habitual en els seus llibres, també en els de Ngugi— i actuen com a representants dels pobles oprimits del continent però escriuen per als occidentals. Perquè aquells a qui representen no entenen el que escriuen. Després tornaré sobre les conseqüències nefastes que ha tingut això per a la literatura africana, però ara parlem de nou de Ngugi. Si repassem les seves primeres novel·les (*Weep not, child*, *The river between...* fins a *Petals of blood*), hi trobarem una crítica ferotge a la colonització primer i a la corrupció després, amb atacs directes a Jomo Kenyatta i la seva família. Malgrat tot, Ngugi no va tenir cap problema. Els únics ensurts li van arribar per les obres de teatre: *The black hermit* s'havia de representar al Teatre Nacional d'Uganda i no l'hi van permetre i la policia el va interrogar

per *The trial of Dedan Kimathi*. Però els problemes de debò encara no havien arribat.

L'any 1977, una associació cultural del barri on vivia Ngugi li va demanar que escrivís una obra de teatre per poder-la representar. Ell es va trobar que, els qui havien de representar l'obra, parlaven habitualment en kikuiu, que també era la llengua dels espectadors, així que la tria de la llengua va ser natural i Ngugi va escriure una obra de teatre en kikuiu. Arran de la representació de *Ngaahika Ndeenda*, ell va ser detingut (mai no ha estat jutjat) i el teatre del centre cultural enderrocat. Què va passar?

Si comparem aquesta obra amb les anteriors i tenim en compte els temes, no s'entén que aquesta provoqués un daltabaix tan gran i les altres passessin desapercibudes a les autoritats que criticava tan durament. La diferència, però, era la llengua. Mentre escrivia en anglès, el món podia continuar girant perquè a Kenya ningú no sabia què deia, però quan els kenyans el van poder llegir la cosa va canviar molt. Segons Ngugi, el fet que el teatre s'omplís cada dia va fer que l'obra semblés perillosa. Un espectador em va comentar que, com

que tothom feia el seu «paper» en el sentit que el borratxo feia de borratxo, la prostituta feia de prostituta, etc., l'efecte era tan real que allò sol ja la convertia en un revulsiu. Segurament no sabrem mai per què a Ngugi el van empresonar sense ordre de detenció i sense tenir en compte la seva declaració davant de la policia. Després de gairebé un any a la presó, la pressió internacional va aconseguir que l'alliberessin, per bé que es va trobar en una mena d'exili interior, sense poder treballar i sense poder fer conferències, que el va portar a l'exili per sempre perquè un intent de retorn es va convertir en una tragèdia per a ell i la seva família.

Després d'haver escrit la primera obra de teatre en kikuiu, a la presó escriu la primera novel·la en la seva llengua. El fragment que publiquem al final d'aquest article és de *Lluitar amb el diable. Memòries de la presó* i explica el moment en què decideix fer aquest canvi. I després de la novel·la vindria l'assaig en kikuiu, per bé que l'exili li va complicar molt les possibilitats d'escriure-ho tot en la seva llengua tal com era la seva voluntat.

El canvi de llengua en l'obra de Ngugi va revifar el debat sobre la llengua de la literatura africana i, en bona part, va provocar el ressentiment dels seus col·legues que continuaven escrivint en llengües colonials. Davant del mirall que representava la decisió de Ngugi es feia més evident que mai que els destinataris reals de les seves obres no eren els ciutadans a qui deien representar, sinó els occidentals per als quals escrivien històries de ficció que eren (són) autèntics tractats d'antropologia, on s'han d'explicar tots els elements que no es poden entendre si no es coneix la cultura.

UN LLOC ON TORNAR

Però l'opció per la llengua colonial va tenir efectes molt més devastadors per a la literatura africana, fins al punt que ara podríem dir que s'ha volatilitzat. La literatura escrita en llengües colo-

nials va implicar un desarrelament de la creació que, d'una banda, va ocultar la literatura escrita en llengües africanes i, d'altra banda, va promoure un producte de consum que té molt poc a veure amb l'Àfrica. A hores d'ara, si cerquem els autors que compten com a «africans», la majoria són afrodescendents nascuts a la diàspora. Aquests, com a membres de les societats occidentals, coneixen prou bé les representacions, els clixés i els estereotips que tenim sobre el continent africà, i els reproduïen de manera que tots veiem confirmades les nostres suposicions o sospites. Situen a l'Àfrica tot allò que és abjecte, amb la seguretat que ningú no els ho discutirà. I nosaltres acceptem el que no acceptariem si se'n parlés a casa nostra. Crec que el model més conegut d'això que dic és *Incendis*, de Wajdi Mouawad, una obra no precisament africana però que segueix el patró d'elaboració de ranxo per a occidentals que trobem en tantes i tantes obres el consum de les quals ens fa sentir molt multiculturals. Per això anomeno aquest fenomen «la síndrome Incendis».

En aquest context, l'obra de Ngugi i el seu intent de creació en kikuiu és un recordatori que, més enllà dels productes creats per a nosaltres, hi ha una creació en llengües africanes que espera que la trobem. Perquè hi ha qui encara dona veu als qui no la tenen i parla amb la llengua dels qui el nodreixen.

Com diu ell mateix en el poema que encapçala aquest article, Ngugi torna a casa amb la lliçó apresada: va rebutjar la llengua que li havia transmès la seva mare —a qui dedica el poema—, però hi va tornar quan va entendre que la creació té més sentit quan més arrelada està. A més a més, ha pogut complir una part del seu somni. En els seus escrits parla sovint del diàleg entre les llengües africanes, que del kikuiu es pogués traduir al ioruba, o del wòlof al zulu, o del kimbundu al kanuri. El seu conte *La revolució vertical* ha estat traduït a moltes llengües, si no africanes, sí subordinades. La mateixa editorial Raig verd (que ha publicat unes quantes de les seves obres) l'ha

traduït al català i a l'asturià, i l'editorial Pagès l'ha traduït a l'aranès. Com les pedretes que Hansel i Gretel van deixar pel camí per poder tornar a casa, aquestes llengües ens recorden que tenim un lloc on tornar. Tant de bo no hàgim de recórrer a les molles de pa i ens perdem per sempre en la memòria de la humanitat.

M. CARME JUNYENT FIGUERAS (Masquefa 1955), professora titular de lingüística general a la Universitat de Barcelona. Membre fundador del Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades (GELA) i del Grup de Lingüistes per la Diversitat (GLiDi). Va cursar estudis africans a les universitats de Marburg, Colònia i Califòrnia, Los Angeles. Recentment, juntament amb Bel Zavalla, ha publicat *El futur del català depèn de tu*.

FRAGMENT DE *LLUITAR AMB EL DIABLE*, DE NGŪGĪ WA THIONG'O

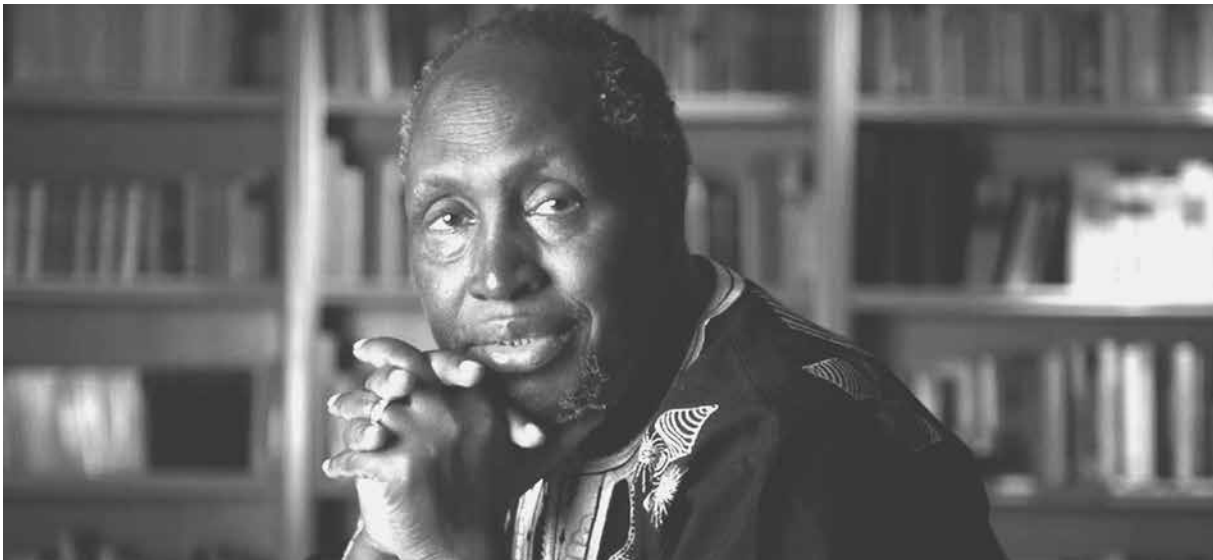
CAPÍTOL 7, «MEDITACIONS», P. 212-214.

El problema dels que teniu estudis és que menyspreu les vostres llengües. No us agrada enraonar amb la gent normal i corrent. Però de què serveixen els estudis si no pots compartir-los amb la teva pròpia gent? Permet-me que t'ho digui: potser teniu tota l'educació llibresca del món, però som nosaltres, la gent ordinària, que anem vestits amb parracs, descalços i amb butllofes a les mans els qui tenim el coneixement veritable de les coses. Si avui anés ben vestit, em veuríeu diferent, però això no voldria dir que, de sobte, tingués més coneixements i fos més savi que quan portava parracs. Has vist mai cap europeu que es digui Mutiso, Kamau, Onyango, Kiplagat o Simiyu? Has vist mai cap europeu que abandoni la seva llengua i s'interessi per les nostres? I et diré una altra cosa: sí, potser és cert que no tinc estudis, però fins i tot una criatura et pot ensenyar una paraula que et pot ser beneficiosa. Encara que seguiu els europeus fins a la tomba, ells no us deixaran mai de la vida saber a fons la seva llengua. No us deixaran mai —i fixa't bé en el que dic i no menyspreïs el meu humil consell—, els europeus no us deixaran penetrar mai en els secrets que amaguen les seves llengües... I en què us convertiu, aleshores? En els seus esclaus!

Qui parla amb mi així és un carceller kikuiu normal; de fet més que parlar amb mi em sermoneja, perquè jo estic atònit, sense saber què dir. Que potser em posa un parany perquè digui alguna cosa imprudent, qualsevol cosa? Sap de què parla? Ja sap que jo soc aquí precisament per haver-me comunicat amb els pagesos i els obrers, la gent ordinària, com ell els anomena?

Però la seva veu té un deix de ressentiment franc que em demostra que és sincer quan ens fa a mi i els de la meva «classe» responsables de la situació cultural tan difícil que viu Kenya. Crec que no és gens conscient que per tot això que diu, si ho intentés portar a la pràctica, aniria a parar a aquest bloc dels detinguts.

Dic que la seva manca de consciència de la natura herètica de la seva posició pel que fa a la cultura és sincera, perquè és un dels pocs carcellers que s'ha deixat intimidar completament pel

sistema penitenciari i l'autoritat. Si li demanessis quin temps feia a fora, s'arronsaria tot esporuguit i diria en un to suplicant: «Si us plau, no posis en perill la meva feina. Gràcies a aquesta feina puc comprar farina cada dia per als meus fills». Per tant, si em diu tot això a mi probablement és perquè no pensa que sigui un tema perillós. Les llengües, la cultura, l'educació? Qui se'n preocupa, d'això? Jo em limito a escoltar el seu monòleg.

Què us han fet els europeus perquè vosaltres ara els seguïu com gossos darrere l'amo? Què us han donat perquè ara menystingueu les vostres llengües i el vostre país?

No puc respondre. Em moro de ganes de parlar-li de l'experiment de Kamĩrĩthũ, però sé que si tan sols esmento el nom de Kamĩrĩthũ, quedarà paralytitzat de terror, canviarà de tema i s'allunyarà de la porta de la cel·la 16. Però ell no sabrà mai fins a quin punt m'ha trasbalsat el seu discurs.

A la nit m'assec davant de la taula i començo la història de la Warĩnga en llengua kikuiu. No sé com, però la idea d'una competició de lladres organitzada pel diable esdevé central en les aventures de la Warĩnga. Surt així, i per primera vegada d'ençà que em van empresonar, em sento eufòric. La idea que fa temps que em balla pel cap però que tanta por em feia —escriure una novel·la en kikuiu— per fi es fa realitat davant dels meus ulls, i tinc paper higiènic del govern per escriure-hi i un guardià pagat pel govern com a assessor. Sempre estic disposat a aprendre. I a la presó, encara més.